

УДК: 811.163.41'373.7
371.275-057.875:811.163.41
https://doi.org/10.18485/kij.2017.64.1_2.16

МАРИЈАНА Р. БУКИЋ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 03.03.2017.
Прихваћен: 15.04.2017.

ФРАЗЕОЛОГИЈА У ТЕСТОВИМА ИЗ СРПСКОГ ЈЕЗИКА СА ТАКМИЧЕЊА ЗА СРЕДЊУ ШКОЛУ**

У раду се презентују резултати анализе фразеолошких задатака у тестовима са такмичења за средњу школу. Фразеолошки такмичарски задаци ексерпирани су из књига *Српски језик кроз тестове* (1999), *Српски језик кроз тестове 2* (2008) и *Српски језик кроз тестове 3* (2013).

Циљ истраживања јесте да се издвоје, класификују и анализирају такмичарска питања из области фразеологије. Наиме, у првом делу рада представљени су сви типови фразеолошких задатака који су се појављивали у тестовима са такмичења за средњу школу од шк. 1990/91. до шк. 2011/12, како би се стекао увид у то које наставне теме, у току редовне и додатне наставе, са ученицима треба обрађивати када је посредни настава фразеологије. Уз то, биће предложени и образложени и друкчији типови фразеолошких задатака који би се могли уврстити у такмичарске тестове. У другом делу рада дају се предлози за успешнију обраду наставних јединица из области фразеологије, како би се знање ученика учинило функционалнијим и трајнијим.

Кључне речи: тестови из српског језика са такмичења за средњу школу, фразеологија.

1. Уводна разматрања

1.1. Предмет истраживања у овом раду јесу фразеолошки задаци из тестова са такмичења за средњу школу. У анализу су уврштени задаци из области фразе-

* Marijana.Bogdanovic@isj.sanu.ac.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Рад је заснован на радионици која је одржана 9. фебруара 2017. године на 58. Републичком зимском семинару за наставнике и професоре српског језика и књижевности, на Филолошком факултету у Београду.

ологије који су се појављивали у такмичарским тестовима почев од шк. 1990/91, када је одржано прво такмичење из српског језика и језичке културе, па све до шк. 2011/12. године. Подстицај за овај рад базира се на неколиким чињеницама: 1) питања из области фразеологије релативно често се јављају у тестовима са такмичења, 2) наставним планом и програмом нису јасно дефинисани садржаји из области фразеологије који треба да буду савладани у току средњошколског образовања и 3) фразеологија је језичка област која је, без сумње, запостављена и у уџбеничкој литератури и у наставној пракси. Имајући у виду наведене чињенице, рад има за циљ да се представе сви типови фразеолошких задатака који се појављују у такмичарским тестовима како би се стекао увид у обим градива које са ученицима треба обрађивати када је посредни настава фразеологије. Издвојени типови задатака, наиме, показале које фразеолошке партије би у наставном процесу требало да буду савладане, током редовне и додатне наставе. Осим тога, у раду ће се пажња посветити начинима и методама за функционалнију обраду фразеолошких тема у настави, а такође ће бити предложени и образложени и друкчији типови задатака који би се могли уврстити у такмичарске тестове.

1.2. Фразеолошки такмичарски задаци који су анализирани у овом раду ексерцирани су из књига *Српски језик кроз тестове* (која обухвата такмичарске задатке од шк. 1990/91. до шк. 1998/99), *Српски језик кроз тестове 2* (која обухвата такмичарске задатке од шк. 1999/00. до шк. 2006/07) и *Српски језик кроз тестове 3* (која обухвата такмичарске задатке од шк. 2006/07. до шк. 2011/12). Наведене збирке задатака од непосредне су помоћи у раду наставника током читаве школске године – приликом вежбања, обнављања и проверавања градива, и од драгоцене помоћи ученицима – у припремама за све нивое такмичења из српског језика и језичке културе, као и за квалификационе испите за средњу школу и филолошке факултете. Такмичарски материјал у овим књигама представљен је у секвенцама – по областима и разредима – чиме је обезбеђена прегледност и функционалност при коришћењу. Највећи број задатака из области фразеологије појављује се у тестовима за III разред (углавном на окружном и републичком нивоу),¹ док се у тестовима за IV разред тек спорадично може срести понеко фразеолошко питање (и то углавном на републичком нивоу).²

¹ Обрада фразеолошких тема предвиђена је наставним планом и програмом за III разред, где, у оквиру области *Лексикологија*, налазимо следећу наставну јединицу посвећену фразеологији: *Основни појмови о фразеологији и фразеолошким јединицама. Стилска вредност фразеолошких јединица. Клишеи и помодни изрази* (преузето са сајта Завода за унапређење образовања и васпитања: <http://www.zuov.gov.rs/>, из наставног плана и програма за гимназије општег типа). Како истиче Ратмир Цвијетић (2000: 31), у средњошколским програмима и уџбеницима до 1991. године о фразеологији и фразеологизмима нема речи. Тек ће у *Граматизи српског језика* Живојина Станојичића и Љубомира Поповића једно поглавље бити посвећено фразеологизмима.

² У целокупном корпусном материјалу забележена су само два фразеолошка задатка у такмичарским тестовима за II разред средње школе.

2. Типови фразеолошких задатака у тестовима са такмичења за средњу школу

Прегледом питања из фразеологије која се јављају у такмичарским тестовима увиђа се њихова прилична разноврсност, али и комплексност, у односу на уопштене програмске захтеве и заступљеност фразеолошких питања у наставној пракси. На такмичењима за средњошколце регистровани су следећи типови фразеолошких задатака:

2.1. Задаци у вези са терминологијом

У тестовима са такмичења могу се срести питања која од ученика захтевају одређена теоријска знања из области фразеологије. На првом месту, то су питања у вези са познавањем појмовно-термиолошког апарата. Тако се од ученика може тражити да напишу назив за наведене вишечлане лексичке јединице:

- (1) Језичке јединице као што су *јабука раздора*, *млатити празну сламу*, *наћи заједнички језик (с неким)* називају се _____.

Поред захтева за познавањем термина којима се означава основна јединица фразеолошког система, у такмичарским тестовима појављују се и задаци у којима се од ученика очекује познавање термина за друге устаљене скупове речи. То су следећи примери:

- (1) У реченици *Предузете су неопходне мере и акције да би се спречиле негативне тенденције* подвучени изрази су а) фразеологизми; б) клишеи; в) термини.
- (2) У реченици *Треба да видимо како и на који начин да решимо тај проблем* подвучени израз представља: а) фразеологизам; б) клише; в) термин.
- (3) Подвучени израз у примеру *Вршимо услуге пуњења плинских боца* јесте: а) бирократски клише; б) термин; в) разговорни фразеологизам.

2.2. Задаци у вези са својствима фразеолошких јединица – устаљеном структуром и јединственим значењем

У такмичарским тестовима издваја се група задатака у којима се проверава ученичко познавање устаљене структуре фразеологизама и њиховог јединственог значења. Наиме, у једном броју задатака из ове групе од ученика се тражи да комплетирају започету структуру фразеолошких јединица (и пословица); други подтип задатака пак од ученика тражи да идентификују фразеологизам (у реченици или међу понуђеним одговорима). Захтев за идентификацијом фразеолошких јединица подразумева ученичко познавање свих својстава који фразеологизам одвајају од нефразеолошких конструкција.

У овој групи питања могу се јавити различити захтеви:

2.2.1. Захтев за дописивањем одређеног дела фразеолошке јединице/пословице без додатних смерница

- (1) Допуни следеће фразеологизме са глаголом *бежати*:
- а) *бежати главом* _____ .
- б) *бежати (од некога / нечега) као* _____ *од* _____ .
- (2) Допуни дате пословице одговарајућим речима:
- Ко умије, њему* _____ .
- Ако коза лаже,* _____ *не лаже.*

2.2.2. Захтев за дописивањем одређеног дела фразеологизма са додатним смерницама

- (1) Допуни следеће фразеологизме придевима изведеним од именица које означавају животиње:
- а) _____ сузе (=„лажне сузе”);
- б) _____ услуга (=„услуга која наноси штету”);
- в) _____ врућина (=„велика врућина”).
- (2) Допуни следећи израз присвојним придевом изведеним од имена лика из грчке митологије: _____ посао („узалудан, бесмислен посао”).

2.2.3. Захтев за идентификацијом фразеологиз(а)ма при чему није задат структурни члан:

- (1) Заокружи слово испред реченице у којој се налази фразеологизам:
- а) Сунце је својим чистим златним рукама обгрлило читав град.
- б) У читавом том послу он је чистих руку.
- в) За сто је важно сести чистих руку.
- (2) Заокружи слово испред реченице у којој је употребљен фразеологизам:
- а) Чаше за вино су стајале на својим чистим стакленим ногама.
- б) Твој аргумент стоји на стакленим ногама.
- в) Као да имам стаклене ноге: не могу да ходам.
- (3) У реченици *Током бескрајног разговора, док су други млатили празну сламу, он је држао језик за зубима и правио се луд* употребљени су следећи фразеологизми.

3

2.2.4. Захтев за идентификацијом фразеологизма при чему је задат структурни члан:

- (1) Заокружи слово испред реченице у којој је употребљен фразеологизам с речју *кућа*:

³ Важно је напоменути да се у оваквим задацима признају и одговори у којима су фразеологизми наведени као реченична конструкција, са глаголом у личном глаголском облику, и као глаголско-именичка конструкција (са глаголом у инфинитиву): *млатили/млатити празну сламу, држао (је)/држати језик за зубима, правио/правити се луд*.

- а) Том вешћу је дигао читаву кућу на главу.
 - б) Стекао је велики углед и код куће и у иностранству.
 - в) Она је одлична домаћица и добро води кућу.
 - г) Кућа им је нова и лепа.
- (2) Заокружи слово испред реченице у којој је реч *нос* део фразеологизма:
- а) Гледа све у носеве својих опанака.
 - б) Она има симпатичан прћаст нос.
 - в) Сви га само варају и вуку за нос.

2.3. Задаци у вези са општим (глобалним) значењем фразеологизама

- (1) Израз Алајбегова слама значи:
- а) слама која припада бегу по имену Алај
 - б) нешто о чему нико не води рачуна, као да је ничије
 - в) посебна врста сламе
- (2) Човек који ставља главу у торбу је:
- а) похлепан; б) неопрезан; в) шалљивција; г) радознао
- (3) Шта значи фразеологизам *бити с неким на истој нози*: _____.
- (4) Објасни фразеологизам *извести на пут*: _____.⁴

2.4. Задаци у вези са механизмима помоћу којих су настала значења фразеологизама

- (1) Значење фразеологизма *окренути нови лист* („почети поступати другачије, супротно од претходне праксе”) резултат је значењског механизма који се назива _____ (допуни).
- (2) Значење фразеологизма *спустити нос*, који значи „снуждити се, покуњити се”, резултат је: а) метафоре; б) метонимије; в) синонимије; г) антонимије.
Заокружи слово испред тачног одговора.
- (3) Фразеологизам *пљунути у дланове* у значењу „прихватити се озбиљно посла” настао је: а) метафором; б) метонимијом; в) хиперболом.
Заокружи слово испред тачног одговора.

⁴Задаци отвореног типа, у којима се од ученика тражи да сами дефинишу значење одређених лексичких јединица, нису погодни за тестирање. Како истиче Р. Драгићевић (2010а: 99), „овакви задаци су врло корисни као вежба на часу која се не оцењује или као вежба која се задаје за домаћи задатак. Обавезно би их требало вежбати са ученицима, јер ће они тако проширивати свој лексички фонд, али овакве задатке не треба оцењивати”. Тако, у задацима бр. 3 и 4, ученичке дефиниције значења датог фразеологизма могу се јавити у различитим варијантама, мање или више прецизним, те је овакве задатке врло незахвално оценити. Боље решење би било понудити три сличне дефиниције од којих је једна сасвим адекватна и тражити од ученика да заокруже слово испред најпрецизније дефиниције.

2.5. Задаци у вези са семантичким типовима фразеологизама

- (1) У следећем низу подвучи глобални фразеологизам:
обећати брда и долине, сатерати у мишију рупу, не вреди ни пребијене паре.

3. Предлози задатака који би се могли уврстити у такмичарске тестове

Као што се из наведеног прегледа може видети, у тестовима са такмичења из српског језика за средњошколце заступљени су различити типови задатака из области фразеологије, којима је покривен већи део фразеолошке проблематике, разуме се, оне која је примерена средњошколском нивоу образовања. Међутим, неке фразеолошке теме нису провераване кроз такмичарска питања. У корпусу прегледаних тестова нема питања у вези са поделом фразеологизама по структури (предлошко-падежне конструкције, синтагме и зависне реченице), док се познавање семантичких типова фразеологизама проверава у само једном задатку из корпуса. Задаци у вези са овом проблематиком били би сврсисходни и функционални будући да од ученика захтевају да теоријско знање (научене класификације) примене на конкретним примерима.

Ево примера таквих задатака:

Предлог 1.

Одреди по саставу (по типу синтаксичке структуре) следеће фразеологизме:

- а) *без главе* _____
 б) *гледати крајем ока* _____
 в) *где је бог рекао лаку ноћ* _____

Предлог 2.

- (1) У следећем низу подвучи компонентни фразеологизам:
богу иза леђа, кад на врби роди грожђе, обећавати златна брда и долине.
- (2) По значењу (семантичком типу) фразеологизам *очитати лекцију* спада у _____.

Како показује спроведена анализа, у такмичарским тестовима честа су питања у којима се од ученика тражи да идентификују фразеологизам са одређеним структурним чланом, при чему је наведено неколико вишелексемних спојева, а на ученику је да изабере онај који је по својој природи фразеологизам. Поред ових, корисни би били задаци са захтевом да ученици сами напишу фразеологизам који садржи одређену лексему.⁵ Разуме се да задати структурни члан

⁵ У корпусу је забележено само једно питање са оваквим захтевом и, притом, оно се односило на пословице, а не на фразеологизме. Исп. следећи задатак: Напиши пословицу у којој се јавља реч *мука*: _____.

треба да буде лексема која се остварује у већем броју фразеологизама српског језика (нпр. соматизми *рука, нога, глава* и сл.). Задаци оваквог типа подстичу мисаону активност ученика и тестирају њихову способност да из свог пасивног или активног лексичког фонда изолују фразеолошку јединицу која садржи задату лексичку компоненту. Ево примера таквог задатка:

Предлог 3.

Напиши фразеологизам у којем се јавља а) реч *нос* _____

б) реч *рука* _____

Овакви задаци могу имати два захтева, при чему их не одликује претерана комплексност, будући да се лексеме које су задате као структурни чланови фразеолошких јединица остварују у великом броју фразеологизама српског језика. С друге стране, врло су корисни – траже од ученика да сами наведу пример, а не само да међу понуђеним одговорима идентификују онај који је тачан.⁶

4. Предлози за успешнију обраду различитих аспеката фразеолошке проблематике

Издвојени типови задатака који се појављују у такмичарским тестовима јасно показују којим све сегментима градива из фразеологије ученици треба да владају на такмичарском нивоу.⁷

4.1. У одређеном броју задатака од ученика се захтевају теоријска знања из области фразеологије. Обрада фразеолошких тема предвиђена је наставним планом и програмом за III разред, где, у оквиру области *Лексикологија*, налазимо следећу наставну јединицу посвећену фразеологији: *Основни појмови о фразеологији и фразеолошким јединицама. Стилска вредност фразеолошких јединица.*

⁶ Ако се од ученика захтева да сами напишу фразеологизам који садржи одређену лексему, важно је да та лексема буде реч која се јавља у структури већег броја фразеологизама српског језика. Такве лексеме су, на пример, соматизми. Лексема *глава*, рецимо, компонентни је члан преко 160 фразеолошких јединица у српском језику (Новокмет и Богдановић 2015: 182). У задацима у којима се од ученика тражи да, међу три или четири понуђена одговора, препознају фразеологизам са одређеном речју, задати структурни члан не мора бити лексема која се остварује у великом броју фразеологизама нашег језика, али је важно да фразеологизам који треба препознати буде фреквантан у језичкој пракси. Исп. следећи задатак из теста за III разред: Заокружи слово испред фразеологизма с речју *светлост*:

а) Коначно су на светлост дана изнете њихове тајне радње.

б) На истоку пробија се кроз тамне облаке шкрто обојена светлост.

в) Та свећа стално гори, и онда кад су остале светлости у вароши погашене.

г) У данашњем прозаичном добу, у овом времену без боје и светлости, песник се рђаво осећа.

⁷ Овде је важно напоменути да сви задаци сабрани у књигама *Српски језик кроз тестове*, *Српски језик кроз тестове 2* и *Српски језик кроз тестове 3*, поред тога што служе као вежбе за припрему даровитих ђака за такмичења, на часовима додатне наставе, врло су драгоцени и при свакодневном раду у току редовне наставе. Уз то, ови пажљиво састављани и повремено проблемски задаци од велике су помоћи ученицима приликом припреме за полагање квалификационих испита за средњу школу и филолошке факултете.

*Клишеи и помодни изрази.*⁸ На часу обраде основних појмова о фразеологији, прва ставка коју ученицима треба нагласити тиче се термина који су у употреби за именовање основне јединице фразеолошког система. Водећи се подацима који се у вези са фразеологијом као науком дају у средњошколској граматици Ж. Станојчића и Љ. Поповића, на часу треба истаћи да се, поред уобичајеног термина *фразеологизам*, у српској фразеолошкој литератури користе и други синонимни називи: *фраземи*, *фразеолошке јединице*, *устаљени обрти*, *изрази*, *идиоми*, *идиоматски изрази* (Станојчић и Поповић 2004: 182).⁹

У такмичарским тестовима заступљен је и одређен број задатака у којима се од ученика очекује да познају разлику између појмова *фразеологизам*, *термин* и *клише*. Како би ученичко знање о овим граматичким питањима било стабилно и функционално, неопходно је да се у наставу укључе и теоријска образложења наведених језичких јединица (сазнајни задатак наставног рада), али и различита вежбања у којима би се оне препознавале и тумачиле (функционални задатак наставног рада). Теоријска објашњења појма *фразеологизам* подразумевају дефиницију засновану на поменутиим карактеристикама. С друге стране, дефиниција *клишеа* (*стереотипних изрза*) експлицира да су то устаљене лексичке јединице, обично настале по утврђеном обрасцу, које се учестало употребљавају у одређеној врсти текста (нарочито у административном и новинарско-публицистичком стилу) и, најчешће, знак су бирократизације језика, потпуне типизације (шаблонизације) исказа. У наставу је врло значајно укључити рад на текстовима (претежно новинским) у којима ће се препознавати различити клишеи, помодни изрази и сл. и тумачити њихове негативне карактеристике, како би се поспешила укупна језичка и говорна култура ученика.¹⁰

Када је посредни однос фразеологизама и терминолошких синтагми, важно је ученицима нагласити основну диференцијалну црту између ових јединица – а то је експресивност. Говорећи о односу фразеолошке јединице и терминолошке синтагме, Д. Мршевић Радовић истиче да се фразеолошке јединице, с једне стране, по експресивној функцији разликују од терминолошких синтагми, а с друге стране приближавају им се захваљујући сложеној структури и општем (глобалном) значењу. Ауторка даље напомиње да термини и фразеолошке јединице припадају различитим типовима устаљених језичких јединица, те да терминолошке

⁸ Преузето са сајта Завода за унапређење образовања и васпитања: <http://www.zuov.gov.rs/>, из наставног плана и програма за гимназије општег типа.

⁹ У задацима у којима се тражи назив за вишечлане лексичке јединице типа *млатити празну сламу* као одговор признају се сви наведени синонимни термини. Ипак, у корпусу је забележен један задатак овог типа у којем је предвиђен, као тачан, само одговор *фразеологизам*: *Језичке јединице као топ и ни за длаку зову се: _____*. Решење: фразеологизми. (СЈКТ 1999: 192).

¹⁰ Исп. следећу констатацију: „Премда се устаљени изрази најчешће бележе у публицистичким текстовима, очигледно је да у мрежу бирократског језика и језичке моде, осим новинара, врло лако „упадају” и ученици. Нажалост, дубоке трагове канцеларијских изрза и празне реторике тешко је отклонити, али је знатно теже зауставити њихов продор из медија у усмени и писани језик ученика, јер данас медији, поред школе, представљају главно место на коме се српски језик учи” (Стевановић 2013: 241).

синтагме, које имају искључиво номинациону функцију, не треба убрајати међу фразеолошке јединице, које у језику имају првенствено експресивну функцију (Мршевић Радовић 1987: 23).

4.2. Након предочавања фразеолошког термилошког апарата, обрада наставне јединице посвећене фразеологији подразумева и јасно и прецизно објашњење о томе шта се све подводи под опсег појма и термина *фразеолошка јединица*, као и прецизно разграничење овог појма од осталих устаљених вишелексемних спојева. Ваљана дефиниција фразеологизама треба да буде базирана на следећим особеностима: а) формално устројство – фразеологизам је нерашчлањив, устаљен скуп речи, од којих су најмање две пунозначне, б) јединствено значење – фразеолошко значење никада не одговара збиру значења фразеолошких саставница), в) репродуковање – фразеологизам се увек појављује у готовом облику, као чврста веза устаљена дугом употребом. Као категоријалну фразеолошку особину потребно је навести још и експресивност (уз коју иде и емоционалност) – важан критеријум за диференцирање фразеолошких јединица од сродних синтагми устаљене структуре и лексичког састава (Мршевић Радовић 1987: 17). Фразеологизмима се, наиме, изражавају субјективне реакције говорника – ублажавање, преувеличавање, одобравање, иронија и сл. Како истиче Р. Драгићевић (2010б: 56), „експресивност се постиже у односу према неутралним јединицама. Неутрална лексема је оријентир према којем њени синоними стичу одређену експресивну вредност”. Тако, на пример, према неутралној јединици *далеко* стоји експресивна јединица – фразеологизам *где је бог рекао лаку ноћ*. Само уз истицање и образложење наведених особина, на основу којих се конституише дефиниција фразеологизма, ученици ће моћи успешно да идентификују фразеологизам у контексту, што је један од предуслова за ваљано проучавање фразеологизама у настави (исп. Чабрић-Чича 2014: 215).

4.3. На часу посвећеном усвајању нових садржаја из фразеологије са ученицима треба обрадити и класификацију фразеолошких јединица. У средњошколској граматици Ж. Станојчића и Љ. Поповића дата је подела фразеологизма по саставу (типу структуре) и по значењу (по семантичком типу). Први критеријум синтаксичке је природе и подразумева поделу на предлошко-падежне конструкције, синтагме, зависне реченице и реченице са незавршеном структуром. По другом критеријуму, фразеологизми се деле на глобалне, тј. на фразеологизме код којих постоји узајамна зависност међу пунозначним речима које их чине (*богу иза леђа* ’далеко’, *очитати лекцију* ’изгрдити’) и компонентне, тј. фразеологизме у којима је само један њихов саставни део (једна компонента) носилац фразеолошког значења, и то тако што управо он има пренесено значење (*обећавати златна брда и долине* ’обећавати много’, *не вреди ни пребијене паре* ’не вреди ништа’) (Станојчић и Поповић 2004: 184). Задачи у вези са структурном поделом фразеолошких јединица нису забележени у такмичарским тестовима, док се у целокупном анализираном корпусу нашло само једно питање у вези са поделом фразеологизама на глобални и компонентни семантички тип.

4.4. Поједини задаци у такмичарским тестовима захтевају од ученика познавање значењских механизма помоћу којих су настала значења датих фразеологизама (најчешће метафоре и метонимије). Овај сегмент фразеолошке проблематике је, без сумње, у наставној пракси врло редак. Међутим, у тестовима са такмичења неретко се појављују управо задаци у вези за механизмима настанка фразеолошких значења, те би на часовима додатне наставе требало обрадити и процесе семантичке фразеологизације – на првом месту метафору и метонимију. Како истиче Д. Мршевић Радовић, „при семантичкој транспозицији метафоричким путем основно значење базне синтагме, мотивисано лексичким значењем синтагматских чланова, постаје знак, експресиван назив за неку појаву, предмет с којим је значење нефразеолошке синтагме у некаквој вези: то може бити пренос на бази сличности у одвијању описаних (именованих) радњи, у понашању, испољавању особина и сл. (*држати кога за перчин* – владати ким; *вући кога за нос* – управљати, владати ким; *заваравати кога*; *засести коме на грбачу* и сл.).” У српском језику велики је број фразеологизама који настају метонимијским путем. Међу њима су нарочито значајни фразеологизми гестовног прекла. Садржај који они означавају представљен је најразличитијим психичким човековим реакцијама, поступцима и особинама (*климати главом* – одобравати, пристајати на шта; *пљунути у дланове* – прихватити се озбиљно посла) (исп. Мршевић Радовић 1987: 36–41). Процеси семантичке фразеологизације (најпродуктивнији међу њима: метафора и метонимија), може се рећи, најзахтевнија су тема из области фразеологије коју даровити средњошколци треба да савладају у току припреме за изазове какви су такмичења из матерњег језика.

4.5. Знатан број задатака у тестовима са такмичења за средњу школу тиче се познавања устаљене структуре фразеолошких јединица. Од ученика се захтева да допишу компонентни члан (чланове) који недостаје. Да би задаци овог типа били успешно решени, неопходно је, како истиче Б. Милићевић, ученицима наглашавати да се фразеолошке јединице налазе у устаљеним, окамењеним везама речи и да имају јединствено значење. Својим значењем јављају се као целина, као особена језичка јединица која не трпи преобликовање (како се то често чини у новинским чланцима) (Милићевић 1985: 212). Поредак чланова у структури фразеологизма најчешће је стабилан, па се каже *слика и прилика*, а не *прилика и слика*, *трице и кучине*, а не *кучине и трице* (Менац 1970: 1). Ученицима на средњошколском нивоу прикладно је и предочити појам *фразеолошке варијантности*. Важно је нагласити да варијантност подразумева замену компоненти у структури фразеолошких јединица при чему њихово опште (глобално) значење остаје исто: *где је бог / ђаво рекао лаку ноћ, добити по носу / зубима / њушци* и сл.¹¹

4.6. Велики број такмичарских питања односи се на препознавање фразеологизама у контексту (у одређеној реченици или тексту), као и на диференцијацију фразеологизама (са задатим структурним чланом или без њега) од екви-

¹¹ Исп. следећи задатак: На линији напиши одговарајући придев: *Он је _____ као црквени миш*. Као тачан одговор признају се обе варијантне лексеме: *сиромашан / го*.

валентних синтагми нефразеолошког типа. Успешност решавања ових задатака може бити постигнута само системским и континуираним бављењем фразеолошким јединицама у наставној пракси. Како истиче Ана Чабрић-Чича (2014: 219), иако фразеологизми захтевају другачији дидактички приступ у односу на друге лексеме које се обрађују у настави, није их потребно засебно обрађивати и поготово не изоловано. Ако изузмемо час обраде нових садржаја (када ученицима треба саопштити основне теоријске поставке о фразеологизмима и другим устаљеним вишелексемним спојевима (терминолошким синтагмама, клишеима, помодним изразима и сл.), фразеологизме у наставни процес треба укључивати по принципу пригодности. Принцип пригодности подразумева да се фразеологизми тумаче онда када се нађу у тексту, дакле, превасходно на часовима обраде књижевних дела. Повод за усвајање фразеолошког блага српског језика може бити и онда када се у обрађиваном тексту чешће појављује реч која се јавља као компонентни члан већег броја фразеолошких јединица. Савремена методика наставе матерњег језика залаже се за чвршћу повезаност свих облика наставног рада са непосредном животном праксом, па фразеологизми, будући да су део свакодневних говорних ситуација, могу послужити као погодан лингвометодички материјал на којем ће се тумачити различите граматичке појаве. На часовима културе изражавање различите фразеолошке вежбе врло су продуктивне у сврху богаћења вокабулара ученика и унапређења њихове комуникативне компетенције.

Упознавање фразеологизама матерњег језика може се, дакле, спроводити и на часовима књижевности, и на часовима граматике, и на часовима културе изражавања. Континуираним укључивањем кратких фразеолошких вежби у наставну праксу постижу се како циљеви репродуктивног типа (фразеологизми се укључују у дугорочну меморију ученика – памти се њихов структурни облик и јединствено значење), тако и циљеви продуктивног типа (фразеологизми постају саставни део ученичког активног лексичког фонда).

5. Закључна разматрања

Кроз анализу тестова са такмичења из српског језика за средње школе издвојено је пет типова задатака из области фразеологије, у оквиру којих се могу јавити различити подтипови, у зависности од врсте захтева која питања садрже. Аспекти фразеолошке проблематике који су заступљени у такмичарским тестовима приказани су у следећој табели:

аспекти фразеолошке проблематике	захтеви у такмичарским задацима
терминологија	– познавање термина за устаљене вишелексемне спојеве: фразеологизми, клишеи, термиолошке синтагме.
својства фразеологизама (устаљена структура, јединствено значење, експресивност)	– комплетирање започете структуре фразеологизма – идентификација фразеологизма (са задатим структурним чланом или без њега)
опште (глобално) значење	– одређивање значења дате фразеолошке јединице
семантички типови фразеологизама	– идентификација глобалних и компонентних фразеолошких јединица
механизми настанка фразеолошких значења	– идентификација фразеологизама чије је значење настало процесима метафоре или метонимије

Како би наведене фразеолошке теме биле савладане, ваљана обрада фразеологије у наставном процесу подразумева, дакле: (1) излагање и објашњавање основних теоријских поставки (дефиниција појма *фразеологизам*, термини у употреби, класификације према семантичким и структурним критеријумима) и (2) укључивање фразеолошких јединица, у складу са принципом пригодности, у наставу сва три подручја – и језика, и књижевности и културе изражавања. Тиме се обезбеђује адекватна употреба фразеолошких јединица, подстиче се укључивање фразеологизама у саставни део ученичког активног вокабулара, чиме се поспешује њихова целокупна језичка култура и, најзад, ученици ће на овај начин стећи адекватна знања из области фразеологије, која се кроз различите типове задатака проверавају у тестовима на такмичењима из матерњег језика, али и у тестовима са пријемних испита за филолошке факултете.

ЛИТЕРАТУРА

Драгићевић 2010а: Рајна Драгићевић, „Провера знања из лексикологије: где греше ученици, а где наставници”, *Књижевност и језик*, LVII/1–2, Београд, 97–107.

Драгићевић 2010б: Рајна Драгићевић, *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Менац 1970: Antica Menac, „О структури frazeologizma”, у: *Jezik*, god. 18, sv. 1, 1–4.

Милићевић 1985: Блажо Милићевић, „Фразеологизми у настави”, *Књижевни језик*, 14/4, Сарајево: Институт за језик, 211–217.

Мршевић Радовић 1987: Драгана Мршевић Радовић, *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета.

Новокмет и Богдановић 2015: Слободан Новокмет и Маријана Богдановић, „Примена Речника САНУ у средњошколској настави српског језика и књижевности”, *Књижевност и језик*, LXII/1–2, Београд: 173–187.

СЈКТ 1999: *Српски језик кроз тестове*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

СЈКТ2 2008: *Српски језик кроз тестове 2*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

СЈКТ3 2013: *Српски језик кроз тестове 3*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Станојчић и Поповић 2004: Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Граматика српског језика*, 9. издање, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Стевановић 2013: Јелена М. Стевановић, *Нормативно-стилистички аспекти културе изражавања средњошколаца*, Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу, (необјављена докторска дисертација).

Цвијетић 2000: Ратомир Цвијетић, *Речници у настави српског језика и књижевности*, Ужице: Учитељски факултет.

Чабрић-Чича 2014: Ана Чабрић-Чича, „Обрада фразеологизама у настави њемачког језика”, *Методички видици*, год. 5, бр. 5, Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 213–229.

Marijana R. Đukić

PHRASEOLOGY IN SERBIAN LANGUAGE TESTS FOR SECONDARY SCHOOL
COMPETITION

Summary

This paper presents the results of the analysis of phraseological tasks found in Serbian language tests for secondary school competition. Phraseological tasks were extracted from books *Српски језик кроз тестове* (1999), *Српски језик кроз тестове 2* (2008) и *Српски језик кроз тестове 3* (2013).

The aim of this research is to extract, classify and analyze phraseological questions from the tests. Namely, the first part shows all the types of phraseological tasks that appeared in secondary school competition tests from school year 1990/91 to school year 2011/2012 in order to get an insight into which topics should be used in regular and extra lessons when phraseology is concerned. Furthermore, different types of phraseological tasks that could be included in the tests for competition will be suggested and explained. The second part of the paper offers suggestions for successful use of phraseological teaching units so that the knowledge of pupils would be functional and long lasting.

Key words: Serbian language tests for secondary school competition, phraseology.